

ÚJRAOLVASÓ

Pápa mezőváros egészségügyének helyzete a reformkorban

A GRÓF ESTERHÁZY CSALÁD *füldesurasága* alatt lévő Pápa szabadalmas mezőváros reformkori egészségügyét több forrásból ismerjük. Hiányosan ugyan, de fennmaradtak város tanácsülési, közgyűlési jegyzőkönyvei, töredékesen a városi önkormányzat iratai. A nagy iratpusztulás a II. világháború alatt következett be. A pusztulás előtti levéltár anyagát Molnár István ismertette a város-egyesítés 100. évfordulója alkalmából kiadott munkájában.¹ Sajnos, 1945 előtt nem folyt rendszeres várostörténeti kutatás, ezért a háborús pusztítás következtében az iratokkal együtt rengeteg információ is megsemmisült. Az egyházi archívumok, a vármegyei, pápai Esterházy-uradalom gazdasági levéltára, a kormányzati szervek levéltári iratai feltárásával valamelyest ellensúlyozhatjuk az iratpusztulás okozta veszteséget.

Ma már feldolgozásokból részben ismerjük a város legújabb kori egészségügyét. Elsőként Zsoldos János orvosdoktor kell megemlíteni, aki megírta az 1809–1810. évi pápai (hadi)kórházak történetét.² A városi egészségügyi intézményeket Fényes Elek ismertette országleíró műveiben.³ A XX. század elejének egészségügyét az első városmonográfia mutatja be.⁴ A város reformkori viszonyait és 1848/49-es történetét feltáró levéltári kiadványunkban közöltük Cseresnyés Sándor főorvos 1846. évi Helytartótanácsnak küldött jelentését a „szabados Pápa városában létező egészségi intézetek miben létéről”.⁵ A kiadványban olvasható az 1847-ben Pápán élő orvosok és sebészek névjegyzéke, Rosos István Veszprém megyei alispán 1847. évi jelentésének városra vonatkozó része,

---

¹ MOLNÁR 1942.

² ZSOLDOS 1817.

³ A reformkor végi állapotokat tükrözi 1847-es városleírása: FÉNYES 1841. 409–410., 430–432., FÉNYES 1847.

⁴ KAPOSSY 1905.

⁵ HUDI 2001. 43–44.

melyben az egészségügyi intézmények és „személyzetük” is fel van sorolva.⁶ A kötetből megismerhető az 1848/49-es szabadságharc helyi egészségügye is.

A kutatók feldolgozták a város gyógyszerárainak történetét, bemutatták az 1831. évi kolerajárvány eseményeit és demográfiai következményeit.⁷ A társadalomtörténeti szemlélettel megírt városmonográfia többek közt arra is rámutatott, hogy a kórházi pénztárak banki tevékenységet is folytattak, és a városrészek egyesítése után a városi bába állás mellett az ésszerű gazdálkodás jegyében szervezték meg a városi állatorvosi állást (1847).⁸ Újabban önálló forráskiadvány született a pápai kórház (a volt irgalmasrendi kórház) negyedévezredes történetéről.⁹ Jakab Réka az asszonykórház alapítását és első évtizedeit mutatta be.¹⁰ Cseresnyés Sándor megyei másod-, majd első főorvos életét és tevékenységét részletesen Dörnyei Sándor dolgozta fel. Korábban Fazekas Árpád foglalkozott a működésével.¹¹

Folyóiratunk több esetben közölt egészségügy-történeti írásokat. Mezei Zsolt 2007-ben közzétette az irgalmasrendi kórház 1757. január 19-én kelt alapítólevelét, bemutatta az alapítás körülményeit és a kórház fejlődésének fő mozzanatait.¹² 2008-ban Cseresnyés Sándor 1839-ben a Társalkodó folyóiratban olvasható közleményét adtuk ki az Újraolvasó rovatban.¹³ 2010-ben Dörnyei Sándor a Budapesti Királyi Orvosegylet irataiból, a Semmelweis Orvostörténeti Levéltár anyagából a pápai orvosok (Cseresnyés Sándor, Pserhofer Sámuel, Deutsch Dávid József, Hoffelder József) 1846. évi váltólázjárványról írt beszámoló jelentéseiből a nép életmódjára vonatkozó részeket közölte, emellett Hoffelder József megyei másodfőorvos 1848. év végi jelentését is közzétette.¹⁴ A pápai orvosok aktivitása orvosegylet alapításában is tükröződött.¹⁵ Hasonló

---

⁶ HUDI 2001. 58–59., 62–66. Az alispáni jelentés tartalomjegyzékét, népességi adatait, községségi demográfiai-felekezeti és nyelvi statisztikáját a megyei reformációs emlékkötetben olvashatjuk: BOROSS 2018. 206–225.

⁷ DÁVID 1984. 293–310., JANKÓ-SZABÓ 1989. 241–275., MEZEI 2001.

⁸ HUDI 1995. 93–94.

⁹ MEZEI 2007b. E kötetben is olvasható Fényes Elek 1841. és 1847. évi leírása, az 1847. évi orvosi-sebészti névsor, Rosos István 1847. évi alispáni jelentésének a pápai egészségügyre vonatkozó részlete.

¹⁰ JAKAB 2012. 227–258.

¹¹ FAZEKAS 1986., DÖRNYEI 2010.

¹² MEZEI 2007a. 261–286.

¹³ HUDI 2008.

¹⁴ DÖRNYEI 2010.

¹⁵ DÖRNYEI 2010. A pápai orvosok aktivitásával, szakmai együttműködésével kapcsolatban kiemelte: „Ennek magyarázatát abban lelhetjük, hogy a városban és környékén működő egészségügyi szakemberek (orvosdoktorok, seborvosok, gyógyszerészek) jó egyetértésének köszön-

kezdeményezés a Pápával rivalizáló megyeszékhelyen, Veszprémben fel sem merült, mivel ott kevesebb orvos, seborvos működött.

Jelen közleményben az Orvosi Tár két írását tesszük ismételtelen közzé. Az első a pápai egészségügyi intézmények 1843-ban készült leírását és statisztikai adatait, a második a Pápai Orvosegylet megalakulásáról szóló tudósítást tartalmazza.¹⁶ Az első közlemény alapja „A' pápai gyógyintézetek' jegyzőkönyveinek rövid kivonata” c. nyomtatvány lehetett, amelyet várostörténeti kutatásaink során az 1990-es években az uradalmi levéltárban találtunk meg és a kórház jubileumi kötetében közöltünk.¹⁷ Akkor azt írtuk, hogy a jelentést valószínűleg felsőöri Cseresnyés Sándor főorvos készítette. Ezt megerősíti az Orvosi Tár közleménye is, mivel tudjuk, hogy Cseresnyés a folyóiratnak nem csak olvasója, hanem aktív munkatársa is volt. Legújabb kutatásunk során arra is fény derült, hogy az Orvosi Tár 1843-as cikkét több fővárosi hírlap is átvette. A Jelenkor július 2-án, a Hirnök július 16-án minimális változtatásokkal közölte a pápai híradást.¹⁸

Azt, hogy a pápai orvostársadalom vezéregyénisége 1848-ig Cseresnyés Sándor volt, a Pápai Orvosegylet megalakulásáról szóló írása is megerősíti. 1848-ban megyei első főorvossá történő kinevezése és Veszprémbe költözése azonban megváltoztatta az egylet jövőjének alakulását. 1848-ban a hivatalos iratok között „pápai sebészegylet” szerepel, ami arra utal, hogy ebben az évben az orvosegylet működése már csak korlátozott keretek között folytatódott.

A Pápai Orvosegyletről fontos tudni, hogy tagjai csak egyetemi orvosi, sebészi, gyógyszerészi oklevelet szerzett szakemberek lehettek. Egyszerű borbélymester, aki nem rendelkezett seborvosi diplomával, a seborvosi munkához (érvágás, köpölyözés, piócázás, kisebb sebek gyógyítása stb.) nem értett, netán más „alantas” vállalkozással (pl. kocsmáros) is foglalkozott, nem lehetett tagja az egyletnek. A követelményeket 1848-ban Messzerer György székesfehérvári borbélylegény sebészegyleti felvételi kérelmének elutasításakor is megfogalmazták.¹⁹ Az eset arra

---

hetően 1846-ban – vidéken az elsők között – megalakult a pápai orvosegylet. Cseresnyés Sándor főorvosnak, az egylet elnökének ösztönző szerepét kell látnunk az egyleti tagok buzgó munkálkodásában.” (136.)

¹⁶ Honi gyógyintézetek. = Orvosi Tár 3 (1843) 3. kötet, 9. sz. 215., CSERESNYÉS Sándor: A pápai orvosegylet megalakulása. = Uo. 3 (1847) 11. kötet, 7. sz. (február 14.) 97–99.

¹⁷ MEZEI 2007b. 73–74.

¹⁸ „A' pápai gyógy-intézetek jegyzőkönyveinek rövid kivonata.” = Jelenkor 12 (1843) 52. sz. (július 2.) 269., Hirnök 7 (1843) 56. sz. (július 16.) 28.

¹⁹ HUDI 2001. 132–135.

is rávilágít, hogy a pápai sebészceh külön szervezeti életet élt, de szakképzett tagjai az orvosegylet tagságában is helyet kaptak.²⁰

A szabadságharc utáni elnyomás, a nyilvánosság tereinek beszűkülése, egyes tagok elköltözése vagy halála az 1846-ban alakult egyesület sorsát is megpecsételte. Cseresnyés beszámolója így is több szempontból figyelemre méltó: tanúsítja, hogy 1846-ban leomlottak a rendi választófalak az egészségügyi szakdolgozók (orvosok, seborvosok, gyógyszerészek) között, a liberalizmus jegyében példamutató együttműködés született a különböző felekezetű diplomás gyógyító szakemberek között. Az orvosegylet tagjai egyenjogúnak tekintették egymást, de a tekintély tiszteletét megkövetelték: alapszabályukban a képzettség (diploma minéműsége) és az életkor (a gyakorlati tapasztalat) határozta meg a rangsorban elfoglalt helyüket. E patriarchális rangsor szabta meg az egyleti üléseken elfoglalt helyet és a felszólalások, előadások sorrendjét.²¹

Az egylet tagjai között munkamegosztás volt: az orvosok orvostudományi kérdésekkel foglalkoztak, a gyógyszerészek meteorológia megfigyeléseket végeztek. (Az utóbbi azt is jelenti, hogy 1846-ban – a város történetében először – meteorológiai megfigyelő-állomás alapítását is napirendre tűzték.) Az orvosegylet a magyar nyelvet tette hivatalos nyelvvé, de a más nyelven publikálókat is befogadta. Sajnos, az ülésekről vezetett jegyzőkönyv jelenlegi ismereteink szerint nem maradt fenn.

Az elmondottak alapján úgy látjuk, hogy a pápai egészségügy kutatása az elmúlt évtizedekben komoly fellendülést mutatott, amely megalapozhatja a jövőbeni összefoglalás, monográfia elkészítését. A forrásokhoz a hírlapokban, folyóiratokban közölt írások éppúgy hozzátartoznak, mint a levéltári források. Ezért törekedtünk az elődök tevékenységének, kutatási eredményeinek megismertetésére.

---

²⁰ 1848-ban Pápán az előírások értelmében legfeljebb 5 seborvos működhetett, de a seborvosok állítása szerint csak 4 tudott megélni. Ezek: *Burghard Leopold senior*, *Batta Pál*, a testület „második öregbika” és *Czink Alajos* hites sebészek mellett özvegy *Szarka Józsefné* seborvosi üzetét ekkor Szabó János hites seborvos vezette. HUDI 2001. 135.

²¹ A Magyar Királyi Helytartótanács 1840-ben rendeletben szabályozta a hivatalos megszólításokat, amely szerint az orvosdoktor titulusa: *Ornatissimus, expertissimus ac doctorissimus dominus*, a seborvosé: *Ornatus perdoctus dominus*. DÖRNYEI 2008. 324–329. A magyar nyelv előretörése miatt 1846-ban Pápán ezt a címzésbeli megkülönböztetést valószínűleg már nem alkalmazták, de a képzettséghez idomuló tiszteletet megkövetelték (a seborvos 2, az orvosdoktor 5 évig tanult az egyetemen).

A következő két forrás szövegének átírásakor a helyesíráson nem változtattunk, a kiegészítéseket szögletes zárójelbe tettük, és a közleményt lábjegyzetekkel láttuk el. (– Hudi J.)

1.

Honi gyógyintézetek.

A pápai gyógyintézetek jegyzőkönyveinek rövid kivonata.

1. Az irgalmas szerzet kórháza alapult 1757-ben²²; voltak benne 1832-ik évig, 20379-en, kik közül meghaltak 1493-an; voltak 1832-től 1843-ig, 5992, meghaltak 388-an. – Jelenleg felügyelői s igazgatói ezen kórháznak t.[tisztelendő] *Paar Paulinus*²³ és *Schelmeczi Isidór*²⁴ szerzetes seborvos, a világi részről 1832-ik év óta t.[ekintetes] *Cseresnyés Sándor*²⁵ megyei egyik főorvos és táblabíró úr. –

---

²² A Betegápoló Irgalmasrendet gróf Esterházy Ferenc hívta be a városba 1757-ben. A rend kórházat és gyógyszerházat tartott fenn.

²³ A kórházat irgalmasrendi szerzetesek vezették. Paar Paulinus / Paulin diplomás irgalmasrendi sebész-mester, perjel (1843-ban már 14 éve rendházfőnök) az 1846-ban alakult Pápai Orvosegyletnek is tagja volt. 1848. július 3-án, 61 éves korában hunyt el Pápán, 1848. július 5-én a Szent Anna templombeli kriptába temették el. Temetése napján Vidovics Ágoston pápakovácsi plébános a következőket jegyezte fel: „Boldog, aki most csendesen elnyugszik az Istenben és nem tud e jelen zavart világról!” – MNL Mikrofilmtár A 3676. Pápa katolikus halotti anyakönyve 1848–1851., CSERESNYÉS 1847. 99., SZALKAY 1847. 180., JÁROLI 2001. 414–415., MEZEI 2007b. 73.

²⁴ Schelmeczi Isidór / Schelmeczy Izidor (az eredeti nyomtatott jelentésben: Schelmeczy Isidorus Chrysostomus) 1843-ban szintén irgalmasrendi diplomás seborvos volt Pápán. Hamarosan elhelyezték vagy meghalt, mert 1846-ban nem szerepel a Pápai Orvosegylet tagjai között. CSERESNYÉS 1847. 99., MEZEI 2007b. 73.

²⁵ CSERESNYÉS SÁNDOR (Nyírgyulaj, 1786. szeptember 15. – Veszprém, 1854. november 13.) református orvos, Veszprém vármegye másod-, majd első főorvosa. 1832-től másodfőorvosként felügyelte a kórházat. – Nagykállóban, Eperjesen, majd a pesti és bécsi egyetem orvosi karán tanult, közben Somogy megyében uradalmi orvosként is tevékenykedett (1822–1826), hogy tanulmányai fedezetét biztosíthassa. Medikusként 1817–1818-ban a pesti jótékony asszonyegyesület szemészeti kórházában Tóth Pápay János segédorvosaként szerzett tapasztalatokat. 1826-ban Pesten avatták orvosdoktorrá. 1827-től Makó város főorvosa, 1831-ben Szegeden praktizált, innen került Veszprém megyébe. 1829-ben Csanád vármegye tiszteletbeli főorvosaként a betegeskedő főorvos napidíjas helyettese volt. 1832-ben Veszprém vármegye másodfőorvosává nevezték ki Pápára. Másodfőorvosként a helyi egészségügyi intézmények mellett az ugodi fürdő felügyeletét is ellátta. Pukly Ignác halála után, 1848. március 13-án a főispáni helytartó megyei első főorvossá nevezte ki. Ekkor Veszprémbe költözött, a 880-as számú házban lakott. 1853-ban kora és egészségi állapota miatt állásáról lemondott. Halála előtt a csopaki gyógyvizet is megvizsgálta és jelentést írt róla. Veszprémbe hunyt el 1854. november 13-án, 68. életévében, szélütés következtében. – Első házasságában a cecei református lelkész lányával, Nagy Sárával 4, a másodikban a szegedi születésű Nagy Teréziával 25 évig élt. Második házasságából született Irén lánya a szombathelyi csendőrszázados, Keresztúry Sándor felesége lett. – A magyar orvosok közül az éternarkóizist

2. Az úgynevezett *Rosalia Francisca* nevű asszony ispotály alapult n. b. e. tek.²⁶ *Zsoldos János* főorvos²⁷ úr idejében, 1816-ban²⁸, melly időtül óta 1832-dig²⁹ voltak benne 2265-an, meghaltak 73-an, voltak 1832-től – 1843-ig 2275, kórházon kívül gyógyítottak kórházi költségen 169, meghaltak 1836-diki cholera³⁰ és félholtan behozattakat ide értve 101-en. –

Volt ezen 10000 vfton³¹ alapult kórháznak tőkepénze 1832-dig³² – 28,056 vft.; van jelenleg adós levelekben, készpénzben és kint levő kamatokban 89,915

1847 elején az első között alkalmazta műtétnél. Az orvostörténet az első magyar nyelvű fülészeti munka szerzőjeként tartja számon. – 1842-től levelező tagja a Budapesti Királyi Orvosegyesületnek. Az 1846-ban alakult Pápai Orvosegyletnek alapító-elnöke volt. Ifjú korában és később is szívesen verselgetett. Munkatársa volt a pozsonyi Hirnöknek, a Társalkodónak, az Orvosi Tárnak. Fő művei: Orvosi értekezés a köszvényről... [Doktori értekezés] Buda, 1826. – A hallás előműszereiről, hallásról, ezeknek bajairól, orvoslásáról. Veszprém, 1832. – Rövid oktatás Lalich József veszettséget és mérges kigyók harapását gyógyító módjáról. Pápa, 1840. – Az ugodi sós, vasas, gyantáros, ibolyos, hideg forrásokról. Pápa, 1841. – A Nagy-Somló hegyről, váráról, Somló-Vásárhelyről, helyzeti, történeti, természeti s költészeti tekintetben. Pápa, 1848. – VREI Halotti anyakönyv, 1854., MNL VeML IV.1.b. 2754/1837 közgy. sz. i. (bizonyoságlevele eddigi szolgálatáról), 542/1848 közgy. sz. i. (főispáni kinevezése), CSERESNYÉS 1847. 97–99., SZINNYEI II. 1893. 301–302., SALACZ 1937. 35., KÖRNYEI 2010. 121–152.

²⁶ néhai boldog emlékezetű tekintetes

²⁷ ZSOLDOS JÁNOS (Köveskál, 1767. május 2. – Pápa, 1832. május 12.) főorvos, író, világi részről 1801-től haláláig a pápai irgalmasrendi kórház főgondviselője. Zsoldos János köveskáli református lelkész és Péter Judit házasságából született. Elemi iskolába Alsóörsön, középiskolába Sopronban és Debrecenben járt. 1790–1792 között Halason rektor (iskolatanító), majd 1793–1794-ben Jénában, 1794–1795-ben Bécsben folytatott orvosi tanulmányokat. 1795 decemberében a bécsi egyetemen kapott diplomát. 1796 januárjától haláláig Pápán orvos; 1798-tól Veszprém vármegye tiszteletbeli orvosa, 1808-tól második főorvosa, később első főorvosa. 1816-ban Pápán női kórházat létesített. Az első nőgyógyászati szakkönyv szerzője, az első hazai egészségügyi jogszabálygyűjtemény összeállítója. Tevékenyen részt vett a nyelvújítási mozgalomban, az orvosi szakmunkák mellett népszerűsítő dietetikai művet is írt. Gazdag könyvtára a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum tulajdonába került. – Fő művei: – Asszony orvos. Győr, 1802. – Diatetika vagy Az egészséget fenntartó és a Betegségtől tartóztató Rendszabások. Győr, 1818. – Constituta rei sanitatis in Hungaria partibusque adnexis. Tom. I. ab anno 1656–1818. Győr, 1819. – A choleraéről. Győr, 1831. – KOVÁCS 1832. 281–285., SZINNYEI XIV. 1953–1954., VARGA 1976. 27–47., HOGYA 1999., VARGA 2009. 953–954., KÖBLÖS–KRÁNYI 2018. I. 1070.

²⁸ Az asszonykórházat Csuzyné Tallián Rozália 10.000 váltóforint tőkével, gróf Esterházy Miklós felesége, Royasin / Roisin Francisca évi 1000 váltóforint támogatással alapította. 1818-ban az uradalmi kuriális telken lévő emeletes kórház kialakítását Esterházy Miklós vállalta, a telek bérletéért évi 2 forint jelképes cenzust kért. HUDI 2001. 44., JAKAB 2012. 227–258.

²⁹ helyesen: 1832-ig

³⁰ 1836-ban kisebb kolerajárvány volt az országban és Veszprém megyében. Ezt követően 1845-ben, 1848-ban és 1849-ben is kisebb járványt észleltek. 1849. június 12-én Cseresnyés Sándor megyei főorvos nyomtatott hirdetménye tartalmazta az óvintézkedéseket. = MNL VeML 101.b. 458/1849 (június 14.) sz. i.

³¹ vft. = váltóforint; 1 váltóforint = 60 váltókrajcár; 1 conventionalis vagy ezüstforint = 2 ½ váltóforint, vagyis 150 váltókrajcár

³² helyesen: 1832-ig

vft. 3 kr. Egyik helybeli aligazgatója az uradalom részéről t.[ekintetes] Prauner Gábor³³ nyugalmazott tisztartó úr; másik t.[ekintetes] Cseresnyés Sándor főorvos és táblabíró úr; segéd seborvos benne, Burghart Leopold³⁴ megyei seborvos úr, szám- és kosztadó Szabó János seborvos³⁵ úr.

---

³³ Prauner Gábor 1818-ban uradalmi exactor, a pápai női kórház felügyelője. 1828-ban uradalmi tisztartó, Káldy János homokbödögei és pusztabödögei birtokának bérlője. 1837-ben is Pápán lakik és uradalmi tisztartóként dolgozik. Valamikor ezután nyugdíjazták. MNL VeML IV.1.b. 69/1828 (október 6.) sz. i., 1066/1837 (június 19.) közgy. i. JAKAB 2012. 227–258.

³⁴ BURGHARDT LIPÓT / BURGHARDT LEOPOLD katolikus seborvos, a pápai járás seborvosa. Székesfehérváron, a Felsővárosban született 1799. november 14-én Purkhart [Burghardt] Antal adózó és Müllner Erzsébet házasságából. A pesti orvosegyetemen szerzett sebészi oklevelet, Pápán 1827. május 18-án kezdett praktizálni. 1836–1837-ben is pápai seborvosként adózott. 1837-ben tiszteletbeli megyei orvosként bízzák meg a betegeskedő pápai járási seborvos, Schininger Krisztián / Keresztély helyettesítésével. Pápai járási segédorvosi minőségben emberek és állatok orvoslását végzi, napidíja 1 pengőforint. Még 1840 elején is őt helyettesíti. Schininger halála után annak a helyébe lép. Az 1840. október 12-i tisztújításon nevezik ki pápai járási seborvosnak. 1843-ban, 1847-ben megerősítik állásában. 1846-ban járási seborvosként lett a Pápai Orvosegylet alapító tagja. 1847–1848-ban is Pápán volt sebész. 1848 júniusában 49 éves pápai házbirtokos és „tudor”, választójogú polgár a népképviselői országgyűlési választáson. A Veszprém Vármegyei Állandó Bizottmány által 1848. június 2-án elfogadott nemzetőrségi beosztás szerint a pápai nemzetőrség főorvosa. 1849. október 22-én Pap János cs. k. biztos megerősíti pápai járási sebészi állásában. 1860. december 29-i tisztújításon újra pápai járási sebész lett. Az 1860-as években is ebben a funkcióban van. 48 évi megyei szolgálat után ment nyugdíjba. Közkedvelt orvos volt Pápán, ahol mindenki „doktor bácsi”-nak szólította. Tekintélyét növelte, hogy az 1831. évi kolekrajárvány (és a többi járvány idején), illetve a szabadságharc alatt is önfeláldozóan dolgozott. 1857–1877 között (és ezután egy ideig) a városi kórház és női kórház orvosi teendőit is ellátta. 1884. január 25-én, 84. évében hunyt el tüdővészben. A Kálvária temetőben nyugszik. Első felesége Polák Anna, második felesége 1872-től az akkor mindössze 24 éves Csögör Zsuzsanna (meghalt 1921. február 22-én.) Első házasságából született Burghardt Lipót Pápán 1836. február 3-án. 1862-ben vette feleségül a polgárcsaládból való Galambos Erzsébetet. Egy ideig Pápa város bírója volt. 1863-ban Veszprém vármegye alügyésze, később pápai, majd zirci járási szolgabíró. 1876-ban, amikor felesége meghalt, budapesti királyi törvényszéki bíró volt. Másik fia, Burghardt József kereskedőnek tanult pápai rokonánál, Bermüller Gyulánál. A tanonckorból 1886-ban, 18 évesen szabadult fel és lett kereskedősegéd. MNL Mikrofilmtár A0564 Székesfehérvár-Felsőváros születési anyakönyve, 1799., Uo. A 365 Pápa város házassági anyakönyve, 57/1862. sz., Uo. A 3677. Pápa város halotti anyakönyve, 19/1884. sz. – MNL VeML IV. 1.a. 1592/1836 kisgy. sz., 2710/1840 közgy. sz., 2957/1843 közgy. sz., 1606/1847 közgy. sz., Uo. IV. 1.b. 1066/1837 közgy. sz. i., Uo. IV. 101.b. 556/1848 (VI. 2.) sz. i.; Uo. IV. 154. 1849. október 22-i kinevezések; 13/1860. (december 29.) ÁB jkv. sz. – Halálozás. = PL 3 (1876) 27. sz. (július 1.) 116., Folyó hó 18-án lesz 50 éve... = PL 4 (1877) 18. sz. (május 6.) 71., Id. Burghardt Lipót... = PL 11 (1884) 4. sz. (január 27.) 15., Tanoncz szabadítás. = PL 13 (1886) 26. sz. (június 27.) 103., CSERESNYÉS 1847. 99., BLASKOVITS 1848. 79., PESTER LLOYD-KALENDER 1862. 30., 1863. 21., 1864. 22., 1865. 22., 1866. 22., HUDI 2001. 59., 135., 148. (Burghardt Lipót életrajza hiányzik az országos és megyei lexikonokból.)

³⁵ Szabó János pápai seborvos, 1846-ban is „kórházi sebész”, a Pápai Orvosegylet alapító tagja. 1848-ban is Pápán működik, mint hites [= esküt tett] sebész. CSERESNYÉS 1847. 99., HUDI 2001. 135.

3. A tébolyodottak kórháza létrejött 1837-ben³⁶; voltak benne megyeiek és vidékiek³⁷ 1843-ig – 62-en , meggyógyultak 39-en , javultak 12-en, meghaltak 6-an, örökös örültek maradtak 5-en. – Ugyancsak az 1837-ben alapult veszetek szobáiban voltak ez ideig 10-en, meggyógyultak 7-en, elhaltak veszettségben 3-an. – Ezen két utósónak tőkéje csekély, a házi szükséges eszközöket is alig fedezhető 1–2 ezer pengőre terjed, mellynek kezelője jelenleg t.[ekintetes] *Csoknyay Károly*³⁸ megyei perceptor úr. – Az egészség dolgát igazgatók ugyanazok, kik az asszonyispotályban.

2.

A pápai orvosegylet megalakulása.

Közli *Dr. felsőeőri Cseresnyés Sándor* megyei főorvos.

A Veszprém-megye pápai és devecseri járásaiban létező orvosi személyzet több éves közohajtása elől félregördülvén a gátló nehézségek, folyó 1846-iki novemb.[er] 13-kán tek.[intetes] felsőeőri *Cseresnyés Sándor* megyei egyik fő, egyleti választott első-, t.[ekintetes] *Hoffelder József* uradalmi fő, egyleti választott második elnök, orvostudor urak elnökletek alatt – létrejött pápai orvosegyletünk, – mellynek egyedüli célja haladni, tökéletesedni, vagyis a

---

³⁶ A pápai tébolyodottak házát (tébolydát) Veszprém vármegye alapította és felügyelte, gróf Esterházy Miklós biztosított ingyen telket számára. A kórházban 8 ágy a tébolyodottak, 2 a veszetek (veszett állatok által megfertőzött emberek) számára volt fönntartva. HUDI 2001. 44.

³⁷ vidékiek: szomszéd megyebeliek

³⁸ CSOKNYAY / CSOKNYAI KÁROLY református vármegyei adóvevő. Csoknyai / Tapolcafői Csoknyai Sámuel görzsönyi / nemesgörzsönyi (Veszprém vm.) református iskolarektor és Józsa Erzsébet fia, Görzsönyben született 1800-ban. 1810-től, 10 éves korától a pápai kollégiumban tanult, a coniugisták évfolyamába iratkozott be. 1817/18-ban alumnus (ösztöndíjas) volt. A kollégiumi törvénykönyvet 1818-ban írta alá, ekkor lépett a felsőbb tagozatba. 1824/25-ben a rhetorok és logicusok osztályának kijelölt segédtanítója (praeceptor) volt. 1826/27-ben a pozsonyi jogakadémián jogot tanult. 1839-ben Veszprém megye járásbeli esküdtje volt. Apját 1830 körül vesztette el. 1848 júniusában 7 váltóforintot adományozott a magyar honvédelem megszervezésére. A Pápai Református Egyházközségnek előljárója volt. 1849. október 28-án, 50. évében hunyt el sorvadásban. Nemes Beretzky Eszterrel kötött házasságából hat gyermeke született: Károly (1832), Krisztina (1834), Karolina (1837), Gyula (1840), Emília (1846) és Dénes (1848). – Bátyja, Csoknyai János tanító lett, 1819–1829 között Lakszakállason. Györszemerén, majd Tápszentmiklóson tanított, 1829–1837 között praeorans rektor volt a Pápához közeli Szerecsenyben. Későbbi sorsáról nem tudunk. PREI Keresztelési és halotti anyakönyvek 1832–1850., HUDI 2001. 118., 2004. 153., KÖBLÖS 2006. 466., 935., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1190–1191. (Csoknyay Károly életrajza hiányzik az országos és megyei lexikonokból.)

multakból és jelenből észképi, gyakorlati isméket gyűjteni, s azokat egyetértve a szenvedő emberiség oltárára rakni.

Miért alakultak s alakulnak társulatok? mi hasznok azoknak magokra a tagokra, mi a közönségre nézve? fejtegetni nem czélunk: egyszerűen felelnek arra ezen ősz, és örök igazságok „*Több szem többet lát*” Az egyesült erők *nagyobb hatásuak*. „*Egyetértés által kis dolgok nagyra nőnek, visszavonás által a legnagyobbak is szétesozolnak*” stb. – Mi haszon háramlik³⁹ társulatunk által egyletünkre s kis körünk embereire vagy közönségére? azt vállalatunk lelkes tellyesítése, s kivánt czélunk elérése fogja tanusítani. Mit hogy könnyebben elérhessünk, szükségesnek véljük az egymásnak könyvekkel való kölcsönös szolgálatot, folyóiratok hordatását, s gyűlések tartását stb.

Előleges⁴⁰ rendszabályaink ezek:

1. Első és második elnök, fő- és aljegyző, a pénztárnokkal évenként választatnak.

2. Kisgyűlés hónaponként, szükség esetén hetenként akármelleyik elnök által tartathatik. – Nagygyűlés évenként 4-szer januarius, aprilis, julius és october hónapokban; miről a tagok egy héttel előre tudósítanak.

3. A pecsét, mellynek czime ez: „*a pápai orvosegylet pecsétje*” az elnöknel tartatik, s csak gyűlésből eredett határozatok tanusítására, vagy az egylet közakarátát ábrázoló irományok megerősítésére s hitelesítésére használtatik.

4. A gyűlésekben szóbeli vagy írásbeli közlemények előterjesztésekor, az illedelem szabályai szerint az életkor és diploma ideje tekintetik.

5. Az egylet élő nyelve örökre a magyar, de az ezzel tudományos jártasságig nem bírától⁴¹ ugy a szóbeli, mint az írásbeli előterjesztések, még most más nyelven⁴² is elfogadtatnak.

6. Az írásbeli értekezések tisztán írva, s ha lehet bekötve adassanak jegyzői kézre; a szóbeli értekezéseknek pedig csupán rövid kivonatok fog jegyzőkönyvbe vezettni.

---

³⁹ helyesen: háramlik

⁴⁰ értsd: előzetes, tervezett; a közgyűlés által még nem véglegesített

⁴¹ helyesen: bíróktól

⁴² Az orvostudományi gyakorlat szerint az értekezések ekkor *latin* és *német* nyelven készültek. A magyar orvosok többsége a *német* szakirodalmat olvasta, ezért az Orvosi Tár a magyar nyelvű orvostudomány élharcosának számított.

7. Az időjárás pontos jegyzésére, s a nagy gyűlésekkel való közlésére gyógyszerész urak bizatnak meg.

8. A nagymélt.[óságú] magy.[ar] kir.[rályi] helytartó-tanács s [a] tek.[intetes] megye rendelkezési közlésére a megyei főorvos ur, ugy a nevezetesebb kóresetek s műtétek jelentésére a kórházak kezelői kéretnek.

9. Az *Orvosi Tár*⁴³, *Oester. med. Jahrbücher*⁴⁴, *Schmieds Jahrbücher*⁴⁵, *Berliner medic. Central Zeitung*⁴⁶, és egy *Gyógyszerészi lap*⁴⁷ meghozatása rendeltetik.

10. A megkívántató eszközök beszerzésére s egy szolgál tartásra megkívántató költségek fedezésére kiki a tagok közül fél évre 2 p. fr. 30 krt, egy évre 5 p. ftot⁴⁸ a pénztárnoki kézbe fizetni köteles.

11. A ki a tagok közül évről évre maradni kíván, az együletet a legutolsó közgyűlésben neve beírásával, s a járandóság felének előleges letételével biztosítani tartozik. – A ki kilép, annak többé az együleten semmi visszaható követelése fön nem marad.

12. Az egyület mindaddig fön[n] áll, mig felénél kevesebbre le nem oszlik, fele pedig fön állhat minden szerzemények használása mellett, mindaddig, mig közmegegyezéssel az egész társulat széllyel nem oszlik; melly esetben minden vagyon eladatik, s ára a tagok között (a kilépett tagokat ide nem értvén) vagy ezeknek képviselő nejk, vagy gyermekeik között egyenlően fölosztatik.

---

⁴³ Az *Orvosi Tár* Bugát Pál és Schedel [Toldy] Ferenc szerkesztésében, a Pest-Budai Orvosgyesület (a későbbi Budapesti Királyi Orvosegyesület) támogatásával 1831-ben indult, 1833-ban anyagi nehézségek miatt megszakadt a kiadása. 1833–1848 között Bugát mellett Flór Ferenc volt a szerkesztője, egyben anyagi támogatója. 1838–1841 között az évi előfizetők száma alig haladta meg a 300-at. Az első hosszabb ideig fennmaradó magyar nyelvű orvosi folyóirat volt a XIX. században. 1848 végén megszűnt, 1850 tavaszán sikertelenül próbálták újraindítani. BATÁRI 1973. 357–370., DÖRNYEI 2008. 324–329.

⁴⁴ *Medicinische Jahrbücher des kaiserl. königl. österreichischen Staates* c. folyóiratot a bécsi egyetem orvosi fakultása adta ki 1812-től.

⁴⁵ *Jahrbücher der in- und ausländischen gesammten Medicin* c. orvosi folyóirat Lipcsében (Leipzig) jelent meg 1834-től Carl Christian Schmidt orvosdoktor szerkesztésében, Otto Wigand kiadásában.

⁴⁶ *Berliner medic.[inische] Central-Zeitung* c. berlini folyóirat 1832-ben indult.

⁴⁷ Itt egy német gyógyszerészeti lap megrendelését kell érteni, mert ekkor a magyar gyógyszerészeknek nem volt önálló szaklapja. Az elsőt *Gyógyszerészi Hirlap* címmel Láng Adolf Ferenc (1795–1863) nyitrai gyógyszerész, a „Megváltóhoz” gyógyszerertár tulajdonosa (1832–1858) indította 1848-ban. A szaklap augusztus 15. és november 15. között kéthetente (minden hó 15-én és 30-án) jelent meg. Hét számából hat ismert. SZINNYEI 713–716., SÁGI 2005. 689.

⁴⁸ Az éves tagdíj 5 pengőforint, a féléves 2 pengőforint volt, ami a reformkori egyuletek átlagos tagdíjának számított. A Veszprémi Kaszinó helybeli tagjai is évi 5 pengőforint tagdíjat fizettek az 1840-es években. VESZPRÉMI CASINO 1842. 15., 1847. 17.

*Az egyesület tagjai*⁴⁹:

1. *Cseresnyés Sándor* megyei főorvos, és első elnök, 2. *Hoffelder József*⁵⁰ uradalmi főorvos, és 2-dik elnök, 3. *Ditrichstein Dávid*⁵¹ orvostudor és jegyző,

---

⁴⁹ helyesebben: tagjai

⁵⁰ DR. HOFFELDER JÓZSEF pápai katolikus gyakorló orvos, 1840-ben már az Esterházy uradalom orvosa, Veszprém vármegye másodfőorvosa. Veszprémben született 1803. október 27-én Hoffelder József és Wagner [Wagner] Katalin házasságából. A főispáni adminisztrátor az 1847. július 1-2-án tartott megyei tisztújításán Veszprém vármegye becsületbeli [tiszteletbeli] orvosává nevezte ki. 1848. március 13-tól pápai székhellyel, 300 pengőforint évi fizetéssel Veszprém vármegye másodfőorvosi tisztségét töltötte be. Esküjét 1848. május 2-án tette le. 1848. május 28-án a pápai nemzetőrség ezredorvosa. 1848 nyarán a Dráva-vonal védelmét Baranya megyében, Sellye körzetében ellátó Veszprém megyei nemzetőrség ezredes-főorvosa. 1849. április 15-én Pápán hunyt el élete teljében. Ágyban fekvő, 60 éves szélütött felesége, Niczky Antónia 1849. július 24-én szintén Pápán hunyt el. – Hoffelder már 1838-ban a Pápai Kaszinó tagja volt. 1841-ben az egyesület választmányába is bekerült. 1849-ben a kaszinó aligazgatója. 1842-től a Budapesti Magyar Királyi Orvosegyesület levelező tagja. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek résztvevője, az 1842. augusztusi besztercei nagygyűlés egyik sikeres előadója volt az orvos-sebészi szakosztályban. A bécsi Medicinische Jahrbücher folyóirat és melléklapja, valamint az Orvosi Tár c. szakfolyóirat rendszeres előfizetője volt. Munkája: Marhapestisről. Szombathely, 1830. – MNL Mikrofilmtár A 3728 Veszprém római katolikus születési anyakönyve 1775–1805. A 3676. Pápa katolikus halotti anyakönyve 1848–1851. – MNL VeML 1.a. 1606/1847. közgy. sz., IV. 1.b. 542/1848. (III. 13.) közgy. sz. i. (másodfőorvosi kinevezése); VeML IV. 101.a. Veszprém Vármegye Állandó Bizottmányának jegyzőkönyvei, 2/1848. (V. 2.) sz. i. (eskütétele); – Orvosi Tár 1841. Hetedik félv., 402., HALÁSZ 1842. 149., Medicinische Jahrbücher, Pränumeranten-Verzeichniss, 1842. XV., 1844. 10., 1846. 3., SZINNYEI 1896. IV. 950., SALACZ 1937. 36., HUDI 2001. 27., 152., 182., 192–194., 239., 265–266., DEÁKI 2003. 191., HUDI 2004. 233. – Életrajza hiányzik az orvosbiográfiai lexikonból is hiányzik: KAPRONCZAY 2004.

⁵¹ DR. DIETRICHSTEIN / DITRICHSTEIN DÁVID pápai izraelita vallású gyakorló orvos. Veszprémi származású, családja 1763 körül Kismartonból (Eisenstadt), a herceg Esterházy család uradalmi központjából költözött Veszprémbe. A pesti egyetemen tanult, 1845-ben szerzett orvostudományi diplomát. Egy ideig Pápán tevékenykedett. Később Nagykanizsán telepedett le, ahol a városi képviselőtestületnek is tagja volt. Itt hunyt el 1896. augusztus 23-án, életének 70. évében. (Életrajza a gyászjelentésben rosszul adhatták meg.) Nagykanizsán temették el. A budapesti egyetem doktora avatásának 50. évfordulója alkalmából díztudori oklevéllel tüntette ki. Végrendeletében könyvtárát a budapesti tudományegyetem könyvtárára hagyta. Orvostudományi értekezésének címe: *Dissertatio inauguralis medica de discrasia biblosa cum atrophia flava hepatis acuta*. Pesthni, 1845. – Halálozás. = Zalamegye 15 (1896) 35. sz. (augusztus 30.) [3.], SZINNYEI II. 1893. 878., ALMANACH 1898. VII. o., SZENDI 2002. 45., FOKI 2011. 207., JAKAB-KÁKONYI 2020. 60. (Életrajza hiányzik az országos és helyi lexikonokból.)

4. *Pserhoffer Sámuel*⁵² orvostudor, 5. *Deutsch József* orvostudor⁵³, 6. *Paar Paulinus* sebészmeister, irg.[almas] zárdai perjel, 7. *Sághy Achatius*⁵⁴ irgalmas szerzetbeli fősebész, 8. *Pupos Károly*⁵⁵ megyei sebész Devecserben, 9. *Czirk Alajos*⁵⁶

---

⁵² DR. PSERHOFFER SÁMUEL (1802–1879) pápai izraelita orvosdoktor, szakíró. Komárom vármegyei Neszmélyen született, a bécsi egyetemen tanult, 1831-ben avatták doktorrá. Már 1835-ben Pápán tevékenykedett. Az 1840-es években a város orvosa (tisztiorvosa), emellett 1844-től a református kollégium jótékony egyletének felkérésére a kollégiumi kórház orvosi teendőit is ellátta. Az 1848. március 13-án szervezett III. megyei főorvosi állásra őt nevezik ki 1849. május 26-án. A szabadságharc bukása után városi orvos. Egészségének megrendülése miatt 1878. június 8-án kelt levelében mondott le városi tisztifőorvosi hivataláról. 1844-től a Magyar Királyi Orvosegylet levelező tagja, a bécsi orvosegyletnek szintén tagja. A Pápai Kaszinó tagja, 1849-ben választmányi taggá választották. Orvosi tanulmányait német szakfolyóiratokban, szaklapokban jelentette meg. – *Geschichte der Gesellschaft der Ärzte in Wien 1837–1937*. Herausgegeben von der Gesellschaft der Ärzte. Wien, 1938. 285., N. N.: Dr. Pserhofer Sámuel ur... = Pápai Lapok 5 (1878) 24. sz. (június 16.) 101., Halálozások. = VU 26 (1879) 7. sz. (február 16.) 109., SALACZ 1937. 37., HUDI 2001. 239., 265., 2004. 233. KRÁNITZ 2001. 140–141., 144., JAKAB 2014. 149. – Életrajza hiányzik az orvosbiográfiai lexikonból: KAPRONCZAY 2004.

⁵³ DEUTSCH JÓZSEF pápai izraelita orvosdoktor. Pápán született, az orvosegyetem elvégzése után itt telepedett le. 1848-ban 32 éves, felesége, a pesti születésű Singer Fáni 23 éves, Emil fiúk 2 éves. 1848 májusában 4 forintot adakozott a magyar honvédelem megszervezésére. A Pápai Kaszinó tagja, 1847. január 3-án az egyleti választmány tagjává választották. HUDI 2001. 45., 118., JAKAB 2014. 150., 155. CD-melléklet (1848-as zsidóösszeírás).

⁵⁴ Sághy Achatius irgalmasrendi sebész életrajzát nem ismerjük. 1847 őszén már nem szerepel az országos címtárban a pápai sebészek között. HUDI 2001. 59.

⁵⁵ PUPOS KÁROLY megyei sebész, devecseri (Veszprém vm.) lakos, az Orvosi Tár előfizetője. Az 1834. október 17-i tisztújítási közgyűlésen nevezik ki devecseri járási seborvosnak, 1837-ben, 1840-ben, 1843-ban, 1847-ben megerősítik állásában. A Veszprém Vármegyei Állandó Bizottmány által 1848. június 2-án elfogadott nemzetőrségi beosztás szerint a devecseri nemzetőrség egyik kapitánya (a másik Bezerédy Kristóf). 1849. október 22-én Pap János cs. k. biztos megerősíti devecseri járási sebész állásában. 1860. december 29-i tisztújításon újra devecseri járási sebész lett. Az 1860-as években is devecseri járási sebész. Önzetlensége, segítőkészsége miatt közmegbecsülésnek örvendett. Felesége jóval túlélte, 99 évesen, 1886 júniusában hunyt el, rokonság híján június 21-én közadakozásból összegyűlt pénzből temették. – MNL VeML IV.1.a. 1876/1834. közgy. sz., 2001/1837. közgy. sz., 2710/1840. közgy. sz., 2957/1843. közgy. sz., 1606/1847. közgy. sz., 13/1860 (december 29.) ÁB jkv. sz., MNL VeML IV. 101.b. 556/1848 (VI.2.) sz. irat; IV. 154. 1849. október 22-i kinevezések; Orvosi Tár 1840. II. félv., 406., Devecserből írják... = PL 13 (1886) 26. sz. (június 27.) 103., BLASKOVITS 1848. 79., PESTER LLOYD-KALENDER 1862. 30., 1863. 21., 1864. 22., 1865. 22., 1866. 22.

⁵⁶ A családnév nyomdahibával jelent meg. *Czink Alajos* katolikus tiszteletbeli megyei sebész, pápai lakosról van szó. 1848-ban 33 éves, politikai választójoga volt a júniusi országgyűlési követválasztáson. A főispáni adminisztrátor az 1847. július 1–2-án tartott megyei tisztújításán Veszprém vármegye becsületbeli [tiszteletbeli] orvosává nevezte ki. A Veszprém Vármegyei Állandó Bizottmány által 1848. június 2-án elfogadott nemzetőrségi beosztás szerint a pápai nemzetőrség alorvosa. 1848. augusztus 22-én, 32 éves korában Pápán hunyt el. Felesége, Nei Terézia gyászolta. MNL Mikrofilmtár A 3676 Pápa katolikus halotti anyakönyve 1848–1851., MNL VeML IV. 1.a. 1606/1847. közgy. sz., IV. 101.b. 556/1848 (VI. 2.) sz. irat; HUDI 2001. 151.

tiszteletbeli megyei sebész, és tiszt[élet]b[e]li jegyző, 10. *Lamberger Ignác*⁵⁷ sebész, 11. *Szabó János*⁵⁸ kórházi sebész, 12. *Feitl Ignác*⁵⁹ magány sebész⁶⁰, 13. *Appelfeld*⁶¹, és 14. *Schnabel*⁶² sebészek, 15. *Unger Antal*⁶³ uradalmi sebész L. Patanán, 16. *Fritz Antal*⁶⁴ gyógyszerész és dabai udv. sebész, 17.

---

⁵⁷ LAMBERGER IGNÁC pápai izraelita sebész, Lamberger Dávid győri születésű, Pápán 1810 előtt letelepedett gyapjúkereskedő fia. Pápán született. 1848 júniusában Lamberger Dávid 72 éves, Lamberger Ignác orvos 38, felesége, Sauer Lotti 26 éves volt. Gyermekük: Simon 10 éves, Jakab 9 éves, Vilmos 8 éves, Móric 7 éves, Samu 5 éves, Arnold 3 éves. A szülők fiaikat már az elemi iskolától kezdve a pápai református kollégiumban taníttatták. Lamberger Ignác 1863. május 21-én már nem élt: ekkor a Hétszemélyes Táblán özvegye, Sauer Sarolta, mint kiskorú gyermekeinek a gyámja indított tulajdonjogot követelő polgári pert Lamberger István és társai ellen. – Hivatalos tudnivalók. = Törvénytudományi Csarnok 5 (1863) 39. sz. (május 22.) 178., HUDI 2001. 59., KÖBLÖS 2006. 332., 350., 661., JAKAB 2010. CD-melléklet (1848-as zsidóösszeírás).

⁵⁸ Szabó János 1847 őszén pápai kórházi sebész. HUDI 2001. 59.

⁵⁹ Az országos címtárban 1847 őszén Feitl Móric pápai izraelita seborvos neve olvasható. HUDI 2001. 59. Feitl Móric Lakompakon született, Pápara nősült, a pápai születésű Spitzer Lizát vette feleségül; 1848-ban Feitl 38, felesége 35 éves volt. Gyermekük: Fáni 10 éves, Lipót 8 éves, Ignác 5 éves, Liza 1 éves. JAKAB 2014. CD-melléklet (1848-as zsidóösszeírás).

⁶⁰ értsd: magánsebész

⁶¹ APPELFELD EZEKIAS / EZEKIEL pápai izraelita seborvos, hitközségi alkalmazott. A morvaországi Jamnitz (Jemnice) helységben született. 1833-ban kapott seborvosi diplomát, melyet Moson vármegye közgyűlésén hirdettek ki. Ekkor Oroszváron (Moson vm.), 1834-től Nagyvácszonyban (Veszprém vm.) seborvos, onnan költözött Pápara. 1837-ben még Nagyvácszonyban lakott. Az 1848-as zsidóösszeírás szerint 48 éves; felesége a morvaországi Karlsburgban született 36 éves Gruber Száli. Gyermekük: Mária 14 éves, Vácszonyban született; Róza 11 éves, Vácszonyban született; Jakab 6 éves, Pápán született; Berta 4 éves, Pápán született. – MNL VeML IV. 1. b. 1066/1837 (június 19.) közgy. sz. i., KULCSÁR 1963. 150., 249., HUDI 2001. 59., JAKAB 2014. 233.

⁶² SCHNABEL SIMON pápai sebész. HUDI 2001. 59. – 1847-ben Schnabel Zsigmond (talán a rokona) a Pápai Kaszinó tagja. CASINÓ KÖNYV 1847. 11. – A Schnabel családnév sem az 1848-as zsidóösszeírásban, sem az 1848. évi országgyűlési választójogúak névjegyzékében nem fordul elő. HUDI 2001. 140–156., JAKAB 2014. CD-melléklet (zsidóösszeírás).

⁶³ UNGER ANTAL lovászpatonai uradalmi sebész. Lovászpatonna 1796-tól gróf Somogyi Nep. János tulajdona volt, 1809-ben bekövetkezett halála után özvegye, Győry Krisztina kezén volt, halála (1848) után fiáé, gr. Somogyi Jánosé lett a birtok. PÖLÖSKEI 2009. 105–115. A falumono-gráfia nem említi Unger Antalt.

⁶⁴ FRITZ / FRICZ ANTAL devecseri gyógyszerész és dabai [és nem dabai] uradalmi sebész. 1834-ben Molik József sümegi és Gráf Vilmos pápai gyógyszerész folyamodott azért, hogy Devecserben patikát állíthasson fel, de a Helytartótanács végül Fritz Antalnak adott erre engedélyt. Fritz korábban Székesfehérváron volt patikus: 1816-ban elvette Ruprecht János patikus özvegyét, így lett a fehérvári „Magyar Korona” gyógyszerertár tulajdonosa. Legkésőbb 1825-ben költözhetett el, mert ekkor már Broszman Tóbiás az új tulajdonos. 1837-ben Dobán gróf Erdődy Kajetán főúr „udvari orvosa”, egyúttal Devecserben gyógyszerész. A szegények és rabok számára 1843/44. évben kiadott gyógyszer-elszámolása fennmaradt. MNL VeML IV.1.b. 1066/1837 (június 19.) közgy. i., 2061/1845. sz. i., KÁLLAY 1988. 386., JANKÓ–SZABÓ 1989. 242. – Devecser monográfiajának 1848 előtti fejezete nem említi sem a gyógyszerészt, sem a gyógyszerertárt. VERESS D. 1996. 145–163.

Rösler József⁶⁵gyógyszerész, 18. Scholl Angyalos⁶⁶ irgalm.[asrendi] gyógyszerész, 19. Burghárd Leopold⁶⁷ megyei sebész.

Költ Pápán, nov. 14-kén 1846.

*****

RÖVIDÍTÉSEK

ÁB	= Állandó Bizottmány
AP	= Acta Papensia
i.	= irat
jkv.	= jegyzőkönyv[i]
kisgy.	= kisgyűlés(i)
közgy.	= közgyűlés(i)
MKSz	= Magyar Könyvszemle
MNL	= Magyar Nemzeti Levéltár
OSzK	= Országos Széchényi Könyvtár
PL	= Pápai Lapok
PREI	= Pápai Református Egyházközség irattára

---

⁶⁵ RÖSZLER JÓZSEF (1822–1902) pápai római katolikus gyógyszerész. Fennmaradt a megyei szegény adózók és a rabok számára 1843–1844-ben és 1847-ben gyógyszerárából kiadott gyógyszeres jegyzéke. A patikáját már 1843-ban is a „Meváltóhoz” titulussal nevezték. 1848-ban politikai választójogot élvező háztulajdonos Pápán, a választójogúak összeírásában 30 évesként szerepel. (Gyászjelentésében 1848. évi nemzetőr hadnagynak mondják, de a pápai nemzetőrségi összeírásban – melyben egyébként is csak főhadnagyok és alhadnagyok vannak – neve nem olvasható.) 1862-ben is a patika tulajdonosa egészen 1868-ig. Később földbirtokos a Vas megyei Dukán. 1900. szeptember 7-én cselédje gondatlansága miatt istállója leégett, állatai elpusztultak, eszközei elégték, az épület használhatatlanná vált. Felbecsült kára 10.184 koronára rúgott. A Vas megyei törvényhatósági bizottság tagja volt. Hosszas betegség után Dukán hunyt el 80. életében, 1902. július 28-án. A dukai temetőben nyugszik. Házasságából egy felnőtt kort megért gyermeke, Ilona született, aki 1888-ban pósfalvai Tulok Benő ügyvéd, országgyűlési képviselőhöz ment férjhez. Tulok az országos politikától visszavonulva átvette apósa dukai birtokának kezelését. 1910-ben a szombathelyi családi sírboltba temették. – MNL VeML IV. 1. b. 2061/1845. sz. i., Uo. IV. 101. b. 556/1848 (VI. 2.) sz. i. (nemzetőrségi összeírás); Uo. 2021/1848 (IX. 11.) sz. i., Uo. 2021/1848 (IX. 11.) sz. i. – Tűzvész. = Kis-Czell és Vidéke 2 (1900) 38. sz. (szeptember 19.) [5.], Nagy idősk tanuja. = Kis-Czell és Vidéke 4 (1902) 31. sz. (augusztus 3.) [3.], Halálozások. = VU 49 (1902) 31. sz. (augusztus 3.) 506., Pósfalvai Tulok Benő. = Jánosháza és Vidéke 4 (19010) 17. sz. (április 23.) 1., HUDI 2001. 154., JANKÓ–SZABÓ 1989. 242., KISS 1990. 258. (Életrajza hiányzik az országos és megyei lexikonokból.)

⁶⁶ Scholl Angyalos / Schöll Angelin / Scholz Angelus irgalmasrendi gyógyszerész 1843–1848 között bizonyosan az irgalmasrendi gyógyszerárát vezette. Fennmaradt a megyei szegény adózók és a rabok számára 1843/44-ben és 1847-ben általa kiadott gyógyszeres jegyzéke. MNL VeML IV. 1.b. 2061/1845. sz. i., IV. 101. b. 2021/1848 (IX. 11.) sz. i.

⁶⁷ Burghard / Burghardt Leopold pápai járási seborvos, az Orvosi Tár előfizetője. Orvosi Tár 1840. Negyedik félév (jan.–jún.), 401., BLASKOVITS 1848. 79.

sz.	= szám, számú
TGy	= Tudományos Gyűjtemény
VeML	= Veszprém Megyei Levéltár
VREI	= Veszprémi Református Egyházközség irattára
VU	= Vasárnapi Ujság

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- MNL VeML IV. 1.a. Veszprém vármegye nemesi kis- és közgyűléseinek jegyzőkönyvei (1639–1848)
- MNL VeML IV. 1.b. Veszprém vármegye nemesi kis- és közgyűlésének iratai (1697–1848)
- MNL VeML IV. 101.b. Veszprém vármegye Állandó Bizottmányának jegyzőkönyvei (1848–1849)
- MNL VeML IV. 154. Veszprém vármegyei (Haynau-féle) cs. kir. biztos [Pap János] iratai (1849)
- MNL VeML IV. 252. Veszprém vármegye Bizottmányának jegyzőkönyvei (1860–1861)
- PREI Keresztelési, halotti anyakönyvek (1783–1854)
- VREI Halotti anyakönyv (1850–1895)

IRODALOM

- ALMANACH 1898 = A Budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetem könyvtárának címjegyzéke XXII. In: A Budapesti Kir. Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja 1897–1898. Budapest, 1898.
- BATÁRI 1973 = BATÁRI Gyula: Bugát Pál folyóirata, az Orvosi Tár 1831–1848. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1971–1972. Budapest, 1973. 357–370.
- BLASKOVITS 1848 = BLASKOVITS Sándor (kiadja): Budapesti utasító 1848. Pest, 1848.
- BOROSS 2018 = Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Veszprém Megyei Levéltárából. Szerk.: Boross István, a szerkesztő munkatársai: Jakab Réka, Fekete Tamás, Hermann István. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. (Forrásaink a reformációról)
- CASINÓ KÖNYV 1847 = Pápai Casinó könyv 1847-re. Kiadja Somody József. Pápa, [1847.]
- CSERESNYÉS 1847 = CSERESNYÉS Sándor: A pápai orvosegylet megalakulása. = Orvosi Tár 3 (1847) XI. kötet, 7. sz. 97–99.
- DÁVID Zoltán: Az 1831. évi kolera pusztítása Veszprém megyében. = Tanulmányok Veszprém megye múltjából. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 3. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1984. 293–310.
- DEÁKY 2003 = DEÁKY Zita: A szoptatás, a dajkaság és a csecsemőhalandóság kérdései az orvostörténeti forrásokban (19. század első fele). = Erdélyi Múzeum 65 (2003) 1–2. füzet, 188–202.
- DÖRNYEI 2008 = DÖRNYEI Sándor: Az Orvosi Tár előfizetői. = MKSz 124 (2008) 3. sz. 324–329.
- DÖRNYEI 2010 = DÖRNYEI Sándor: „A közjó iránt példás buzgóságú” Cseresnyés Sándor. = Orvostörténeti Közlemények 210–213. 2010. 121–152.
- FAZEKAS 1986 = FAZEKAS Árpád: Újabb adatok Cseresnyés Sándor életéhez. = Orvostörténeti Közlemények 115–116. 1986. 171–178.

- FÉNYES 1841 = FÉNYES Elek: Magyar Országnek, 's a' hozzá kapcsolt' tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. I. Pest, 1841.
- FÉNYES 1847 = FÉNYES Elek: Magyarország leírása II. Pest, 1847.
- FOKI 2011 = FOKI Ibolya (s. a. r.): Riválisok polgárosodása. Források Zalaegerszeg és Nagykanizsa történetéhez 1867–1918. Zalai gyűjtemény 70. Zalaegerszeg, 2011.
- HALÁSZ 1842 = HALÁSZ Gejza: Magyar orvosok és természetvizsgálók 3-dik nagy gyűlése Beszterczén. = Orvosi Tár 3 (1842) 2. kötet, 10. sz. 145–152.
- HOGYA 1999 = HOGYA György: Veszprémi főorvosok. Veszprém, 1999.
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. Kiadja Pápa város önkormányzata. Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből, 2.)
- HUDI 2001 = HUDI József (szerk.): Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001.
- HUDI 2004 = HUDI József (szerk.): Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2004. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések, 6.)
- HUDI 2008 = HUDI József: Pápa város közegészségügyi helyzete 1839-ben. [Cseresnyés Sándor Társalkodó c. folyóiratban megjelent orvosi jelentésének újra közlése.] = AP 8 (2008) 1–2. sz. 103–108.
- JAKAB 2012 = JAKAB Réka: „A BETEG ASSZONYI NEM ISPITÁLYA”. Női kórház Pápán a 19. század elején. = ifj. Bertényi Iván – Géra Eleonóra – Richly Gábor (szerk.): „Taníts minket úgy számlálni napjainkat...” Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére. Budapest, 2012. 227–258.
- JAKAB 2014 = JAKAB Réka: Bérlőből polgár. Pápa város zsidó közösségének társadalom- és gazdaságtörténete 1748–1848. L'Harmattan – A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, [Budapest,] 2014.
- JAKAB-KÁKONYI 2020 = JAKAB Réka – KÁKONYI Anna: Táguló és szűkülő terek. A veszprémi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete. Veszprémi Zsidó Hitközség, 2020.
- JANKÓ-SZABÓ Sándorné: Veszprém megye gyógyszerészei történetének rövid áttekintése, különös tekintettel Pápa városára. = Acta Musei Papensis / Pápai Múzeumi Értesítő 2 (1989) 241–275.
- JÁROLI József (vál., s. a. r.): A rendszerváltás folyamata az 1848–49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban. Válogatott dokumentumok. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2001.
- KÁLLAY 1988 = KÁLLAY István: Fehérvár regimentuma 1688–1849. A város mindennapjai. Székesfehérvár, 1988. (Fejér Megyei Történelmi Évkönyv, 18.)
- KÁLLAY 1989 = KÁLLAY István: A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848. Akadémia Kiadó, Budapest, 1989.
- KAPOSSY 1905 = KAPOSSY Lucian (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905.
- KAPRONCZAY 2004 = KAPRONCZAY Károly: Magyar orvostörténeli lexikon. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-orvoseletrajzi/index.html> [Letöltés: 2020. 04. 10.]
- KAPRONCZAY 2014 = KAPRONCZAY Katalin: Zsoldos János, Veszprém megye főorvosa és a nyelvészet. = Magyar Orvosi Nyelv 14 (2014) 2. sz. 82–86.

- KISS 1990 = Jankó-Szabóné dr. Kiss Leona: Adatok a pápai „Karlovitz László” gyógyszerész történetéhez (1740–1950). I. = Gyógyszerészet 34 (1990) 254–260.
- KOVÁCS 1832 = KOVÁCS Pál: Dr. Zsoldos János élete. = Orvosi Tár 2 (1832) 12. füzet, 281–285.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 9.)
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018 = KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt: A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II/1–2. kötet. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2018. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 15–16.)
- KRÁNITZ 2001 = KRÁNITZ Zsolt: „Oh, fájdalom...!” A pápai kollégiumi „Jótekonny Egylet” története (1844–1858). = AP 1 (2001) 3–4. sz. 135–150.
- KULCSÁR 1963 = KULCSÁR Imre: Adatok Moson megye feudális korának egészségügyi történetéhez. = Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei 28. Szerk.: Palla Ákos. Budapest, 1963. 83–259.
- MEDICINISCHE-JAHRBÜCHER 1842–1844 = Medicinische Jahrbücher des kais. königl. österreichischen Staates. Wien, 1842–1844.
- MEZEI 2001 = MEZEI Zsolt: Az 1831. évi kolerajárvány története Pápán. Pápai Művelődéstörténeti Társaság, Pápa, 2001.
- MEZEI 2007a = MEZEI Zsolt: Adalékok a 250 éve alapított pápai kórház történetéhez. = Acta Papensia 7 (2007) 3–4. sz. 261–286.
- MEZEI 2007b = MEZEI Zsolt (szerk.): Források a 250 éves pápai kórház múltjából 1757–2007. Kiadja a pápai Gróf Esterházy Kórház és Rendelőintézet. Pápa, 2007.
- MOLNÁR 1942 = MOLNÁR István: Pápa város levéltára. Pápa, 1942.
- PESTER LLOYD-KALENDER 1862–1867 = Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1862 (... 1863, 1865, 1866, 1867, 1868) Pest, 1862., 1863., 1864., 1865., 1866., 1867.
- PÖLÖSKEI 2009 = PÖLÖSKEI István: Lovászpata. Pápa, 2009.
- SÁGI 2005 = SÁGI Erzsébet: A Magyarországon, magyar nyelven 1848–2000 között megjelent gyógyszerészeti folyóiratok. = Gyógyászat 49 (2005) 689–695.
- SZALKAY 1847 = SZALKAY Gergely (szerk.): Ipar-czímtár... minden műiparosok használatára alkalmas kalendariummal 1848-ik évre. Pest, é. n. [1847.]
- SZENDI 2002 = SZENDI Attila: A veszprémi zsidóság a polgárosodás hajnalán. = A Zsidóság szerepe Veszprém polgárosodásában. Fejezetek a veszprémi zsidó közösség történetéből. Összeáll.: Máthé Éva. Kiadja a Veszprémi zsidó Hitközség. Veszprém, 2002. 5–72.
- SZIKLAY 1931 = SZIKLAY János: Veszprém város az irodalomban és művészetben. Kiadja Dr. Óvári Ferenc. Celldömölk, 1931.
- SZIKLAY János 1941 = SZIKLAY János: Dunántúli kulturmunkások. A Dunántúl művelődéstörténete életrajzokban. Dunántúli Közművelődési Egyesület, Budapest, 1941.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Budapest, 1891–1914.
- UJVÁRI 1929 = UJVÁRI Péter (szerk.): Magyar zsidó lexikon. Bp., 1929.

- VARGA 1976 = Mészárosné VARGA Mária: Zsoldos János (1767–1832), Veszprém megye első tisztiorvosa. = Orvostörténeti Közlemények 80 (1976) 27–47.
- VARGA 2009 = VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009.
- VERESS D. 1996 = VERESS D. Csaba: Devecser évszázadai. Kiadja Devecser Nagyközség Önkormányzata. Veszprém, 1996.
- VESZPRÉMI CASINO 1842 = A' Veszprémi Nemzeti Casino részvényeseinek névsora betűrenddel, annak alapszabályai és rendeletei. Veszprém, 1842.
- VESZPRÉMI CASINO 1847 = A' Veszprémi Nemzeti Casino részvényeseinek névsora betűrenddel, annak alapszabályai és rendeletei. Veszprém, 1847.
- ZSOLDOS 1817 = ZSOLDOS János: A' Frantziák Pápán, vagy is a' Pápai 1809–1810. esztendőbeli Polgári Ispotályok leírása. = TGy 1817. XI. 47–76.

